

УДК 338.486.3

Єрмаченко В.Є.

*кандидат економічних наук, доцент
Харківського національного економічного університету
імені Семена Кузнеця*

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ РИНКУ ТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ

PROBLEMS AND PROSPECTS OF THE TRAVEL SERVICES MARKET

АНОТАЦІЯ

На основі аналізу структурних змін туристичних потоків і тенденцій споживання послуг внутрішнього, зарубіжного та іноземного туризму в Україні виявлені основні проблемні параметри ринку туристичних послуг та розроблені пропозиції щодо пошуку раціональних механізмів забезпечення соціально-економічного розвитку в сфері туризму.

Ключові слова: ринок туристичних послуг, суб'єкти туристичної діяльності, іноземний туризм, зарубіжний туризм, аналіз.

АННОТАЦИЯ

На основе анализа структурных изменений туристических потоков и тенденций потребления услуг внутреннего, зарубежного и иностранного туризма в Украине выявлены основные проблемные параметры рынка туристических услуг и разработаны предложения по поиску рациональных механизмов обеспечения социально-экономического развития в сфере туризма.

Ключевые слова: рынок туристических услуг, субъекты туристической деятельности, иностранный туризм, зарубежный туризм, анализ.

ANNOTATION

Based on the analysis of structural changes in tourist flows and consumption trends in internal, inbound, outbound tourism, the paper reveals major problem parameters of tourism market and argues proposals for efficient mechanisms of social and economic development in the tourism sector.

Keywords: tourism market, tourism business, inbound tourism, outbound tourism, analysis.

Постановка проблеми. Зміна логіки сучасного економічного розвитку, що виявляється у превалюванні світогосподарських процесів над національними, обумовлює пошук нових форм і методів створення і реалізації конкурентних переваг. Потрясіння соціально-економічного простору України, пов'язані з реалізацією геополітичних загроз, свідчать про нагріту необхідність глибоких інституційних перетворень, ще більш актуалізували проблему новацій в управлінні суб'єктами ринку туристичних послуг в умовах підвищеної турбулентності сучасних господарських процесів. У процесі обґрунтування перспективних напрямів розвитку туристичного бізнесу в Україні першочергового значення набуває глибокий та усебічний аналіз динаміки туристичних потоків та виявлення критичних проблем в управлінні суб'єктами туристичної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Економічні засади дослідження туристичних ринків закладені у працях Г. Алейникової, В. Герасименка [2], В. Данильчука, М. Кизима [5], О. Любіцевої, Т. Ткаченко [4], В. Федор-

ченко [6], менеджменту підприємств туристичної сфери – С. Мельниченко, І. Школи. Втім, висока мінливість умов здійснення підприємницької діяльності, пов'язаної з подорожами в Україні, обумовлена реалізацією багатьох внутрішніх та зовнішніх по відношенню до національної економічної системи факторів, вимагає постійного моніторингу проблем соціально-економічного розвитку в сфері туризму та невпинного наукового пошуку обґрунтованих принципів, методологічних підходів та методів їх вирішення.

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз тенденцій споживання послуг внутрішнього, зарубіжного та іноземного туризму в Україні, виявлення проблемних параметрів ринку туристичних послуг та розробка на цій основі пропозицій щодо пошуку раціональних механізмів забезпечення соціально-економічного розвитку в сфері туризму.

Виклад основного матеріалу. Падіння купівельної спроможності населення, несприятливі зміни курсу національної валюти, порушення безпеки подорожі та припинення підприємницької діяльності в окремих адміністративно-територіальних одиницях України можуть бути основними чинниками, в умовах реалізації яких відбулися критичні негативні зміни параметрів ринку туристичних послуг у 2013–2014 р. (рис. 1). За результатами 2014 р. кількість громадян України, які виїжджали за кордон за програмами організаційного туризму скоротилася у порівнянні з 2011 р. у 7,8 раз, і склала, за даними Державної служби статистики [7], лише 201,5 тис. осіб.

Туристична галузь України вже має досвід функціонування в умовах різкого скорочення попиту, наприклад, як викликаного у 2008–2010 р. світовою фінансовою кризою, але ретроспективний порівняльний аналіз виявляє важливі відмінності нових етапів спірального розвитку, і однією з найбільш показових є співвідношення темпів зміни загальної кількості громадян, які виїжджали за кордон, та кількості виїзних туристів (рис. 1). При цьому істотних змін у географічній структурі виїзного туристичного потоку не відбулося. У 2014 р., так само як і в 2011 р., чільне місце в рейтингу найбільших туристичних дестинацій займала Туреччина (17,9%) (табл. 1).

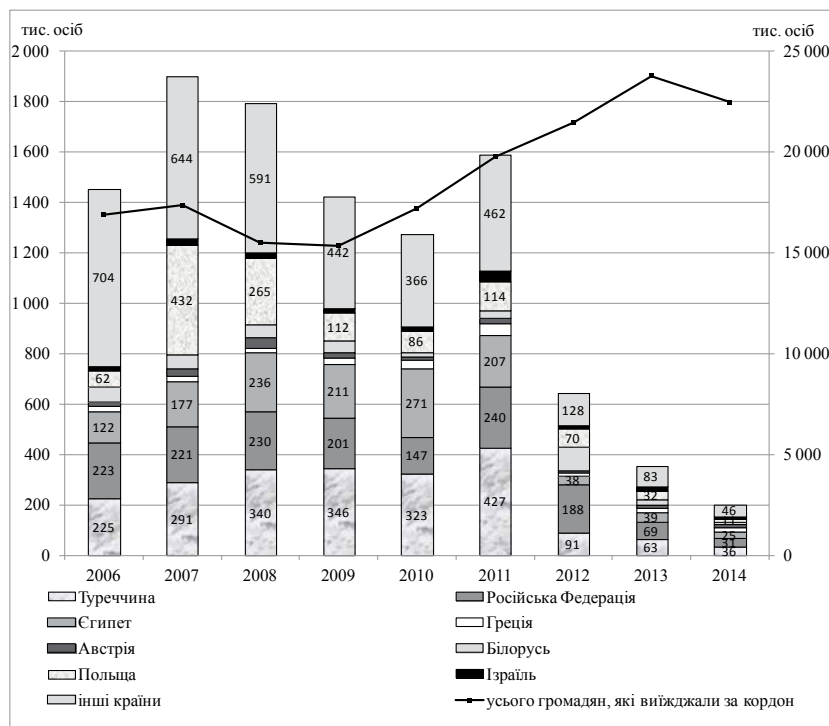

Рис. 1. Співставлення динаміки загальної кількості громадян, які виїжджали за кордон, та виїзного туристичного потоку у 2006–2014 рр.

Побудовано автором на основі [7]

Структура в'їзного туристичного потоку у 2014 р. зазнала суттєвих змін: найбільшою стала частка іноземних туристів з Білорусії (45,9%) та Російської Федерації (35,1%), громадяни з 10 інших країн з найбільшою часткою у сукупності склали лише 15,1% туристичного потоку, зокрема: Туреччини (3,3%), Німеччини (3,1%), Ізраїлю (2,1%), США (2,1%), Австрії (1,2%), Великої Британії (0,8%), Італії (0,7%), Франції (0,6%). У 2013 р. 55,4% іноземних

обслуговування за кордоном на фоні скорочення споживання внутрішнього туристичного продукту призвело до скорочення частки внутрішнього туризму до 45,58% і формування приблизного паритету «зарубіжне – внутрішнє» споживання.

У 2010 р. траєкторія розвитку туристичних потоків, закладена змінами 2008 р., призвела до структурної деформації попиту на туристичні послуги в бік превалювання виїзду за

туристів в Україні становили громадяни Російської Федерації, громадяни з 10 інших країн з найбільшою часткою у сукупності склали лише 32% туристичного потоку, зокрема: Німеччини (6,2%), Туреччини (5%), Білорусі (3,8%), Польщі (3,7%), Узбекистану (3,3%), США (2,9%), Великої Британії (2,9%), Ізраїлю (1,8%), Франції (1,2%).

Офіційні дані державного комітету статистики України [7] засвідчують, що у період з 2007 по 2013 рр. загальна кількість туристів, обслуговуваних суб'єктами туристичної діяльності, зросла на 20,62%, а у порівнянні з кризовим 2008 р. – на 50,84% і в абсолютному виразі у 2013 р. перевищила 3,5 млн. осіб. Поряд з цим суттєво змінилися напрямки туристичного потоку (рис. 2): якщо у 2007 р. домінувала частка внутрішнього туристичного обслуговування (75,26% загальної кількості туристів, в абсолютному виразі – 2,16 млн осіб), у 2008 р. стрімке зростання попиту на туристичне

Таблиця 1

Найбільші туристичні destinations для громадян України у 2006–2014 рр.

Рік	Країни, до яких виїжджали українські туристи та частка destinations у загальному обсязі туристичного потоку
2006	Угорщина (20,5%), Туреччина (15,5%), Російська Федерація (15,4%), Єгипет (8,4%), Польща (4,3%), Білорусь (4,1%), Молдова, Республіка (3,9%), Словаччина (3,5%)
2007	Польща (22,7%), Туреччина (15,3%), Угорщина (12,2%), Російська Федерація (11,7%), Єгипет (9,3%), Німеччина (3,1%), Білорусь (3%), Італія (1,9%), Нідерланди (1,7%)
2008	Туреччина (19%), Польща (14,8%), Єгипет (13,2%), Російська Федерація (12,8%), Чехія (6,3%), Угорщина (3,8%), Німеччина (3,2%), Білорусь (2,8%), Італія (2,3%)
2009	Туреччина (24,3%), Єгипет (14,8%), Російська Федерація (14,1%), Польща (7,9%), Чехія (4,1%), Німеччина (3,4%), Білорусь (3,3%), Молдова, Республіка (2,4%)
2010	Туреччина (25,3%), Єгипет (21,2%), Російська Федерація (11,6%), Польща (6,7%), Німеччина (2,9%), Болгарія (2,9%), Об'єднані Арабські Емірати (2,8%), Греція (2,7%)
2011	Туреччина (26,9%), Російська Федерація (15,1%), Єгипет (13%), Польща (7,1%), Румунія (4,2%), Об'єднані Арабські Емірати (3,3%), Греція (2,9%), Німеччина (2,9%)
2012	Російська Федерація (29,2%), Білорусь (15%), Туреччина (14,3%), Польща (10,8%), Єгипет (5,9%), Чехія (5,1%), Румунія (3,5%), Німеччина (2,3%), Ізраїль (1,9%)
2013	Російська Федерація (19,3%), Туреччина (17,7%), Єгипет (10,9%), Польща (9%), Чехія (6,4%), Білорусь (5,7%), Ізраїль (5,1%), Греція (5%), Австрія (4%)
2014	Туреччина (17,9%), Російська Федерація (15,5%), Єгипет (12,3%), Греція (9%), Австрія (5,8%), Білорусь (5,8%), Польща (5,4%), Ізраїль (5,4%), Болгарія (4%)

Побудовано автором на основі [7]

Рис. 2. Динаміка кількості туристів, обслугованих суб'єктами туристичної діяльності України, та індексу конкурентоспроможності подорожей і туризму

Побудовано автором на основі [7; 8]

кордон; і в подальшому розвиток туристичного ринку України відбувався в умовах дивергенції споживання, результатом якої вже в 2013 р. став виїзд за кордон для придбання послуг туристичного обслуговування 2,5 млн українських громадян (що у відносному виразі склало 72,93% загальної кількості туристів), тоді як кількість внутрішніх туристів скоротилася до 0,7 млн осіб (20,32% загальної кількості).

Скорочення внутрішнього споживання призвело до набуття сферою туристичної діяльності низки негативних рис, зокрема:

- нераціональне використання природних ресурсів та історико-культурної спадщини;
- збільшення диференціації регіонів України за рівнем розвитку туризму та соціально-економічним розвитком взагалі, зростання кількості депресивних територій;
- руйнування виробничо-технічного потенціалу продуцентів рекреаційних туристичних послуг (санаторно-курортних закладів, здравниць, лікувальних закладів);
- низька інвестиційна привабливість підприємств-продуцентів характерних туристичних послуг (суб'єктів готельного господарства, оздоровчого та санаторно-курортного господарства, підприємств харчування, торгового та побутового обслуговування, екскурсійного обслуговування, перекладацького супроводження, анімації та організації дозвілля та ін.);
- неприйнятно високий рівень операційних витрат продуцентів туристичних продуктів та посередників на ринку туристичних послуг (туроператорів та турагентів), зростання кількості збиткових підприємств туристичної галузі;
- негативний вплив на платіжний баланс країни внаслідок перевищення вивозу валютних коштів для оплати зарубіжних туристичних послуг над обсягом валютних коштів, отриманих суб'єктами підприємницької діяльності від іноземців за послуги туристичного обслуговування в Україні.

Зростання загальної кількості міжнародних подорожей, притаманне світовому ринку туризму в останнє десятиріччя, для України не втілювалося в збільшення в'їзду туристів-іноземців, хоча за конкурентоспроможністю національного ринку подорожей і туризму провідні закордонні експерти не відносять Україну до аутсайдерів.

У рейтингах, складених спеціалістами Всесвітнього економічного форуму, Україна стабільно тримається «золотої середини»: 75-78 місця з 140-130 країн світу, проте траєкторії зміни в'їзного туристичного потоку та індексу конкурентоспроможності подорожей і туризму не збігаються: кількість іноземців, обслугованих вітчизняними суб'єктами туристичної діяльності поступово зменшується як в абсолютному так і у відносному виразі (у 2013 р. в порівнянні з 2007 на 60,33% до 232 тис. осіб, зі зміною частки у структурі загальної кількості туристів з 13,0% до 6,7%, у 2014 р. у порівнянні з 2007 р. на 83,85% до 146,8 тис. осіб), при цьому згідно з індексом конкурентоспроможності подорожей і туризму 2013 р. стан туристичного ринку України оцінювали як такий, що досяг посткризового відновлення, піднявшись за 2 роки на 9 позицій рейтингу.

За методикою Всесвітнього економічного форуму [8], індекс конкурентоспроможності подорожей і туризму висвітлює порівняльну позицію країни щодо середовища та результатів розвитку туристичної індустрії і розраховується на основі трьох груп показників:

- показники регуляторного середовища в сфері подорожей і туризму, які характеризують рівень провадження державної політики, екологічне середовище та стабільність розвитку туристичної індустрії, безпеку та захист споживачів туристичних послуг і суб'єктів туристичної діяльності, рівень гігієни та доступності медичних послуг в країні, а також рівень пріоритетності сфери туризму для державної підтримки бізнесу;
- показники бізнес-середовища та інфраструктури туризму, за якими оцінюється якість інфраструктури повітряного та наземного транспорту, достатність послуг розміщення, міського транспорту та банківського обслуговування, інформаційно-комунікаційної інфраструктури, рівень цінової конкурентоспроможності туристичної індустрії;
- показники ресурсної бази розвитку туристичної індустрії, які характеризують наявність і якість людських ресурсів, природного середовища, культурно-історичної спадщини та її використання, а також схильність населення до подорожей і відношення до іноземних туристів.

Динаміка окремих показників, які складають інформаційну базу оцінювання індексу конкурентоспроможності подорожей і туризму в частині результатів суб'єктів туристичної індустрії, наведена на рисунку 2.

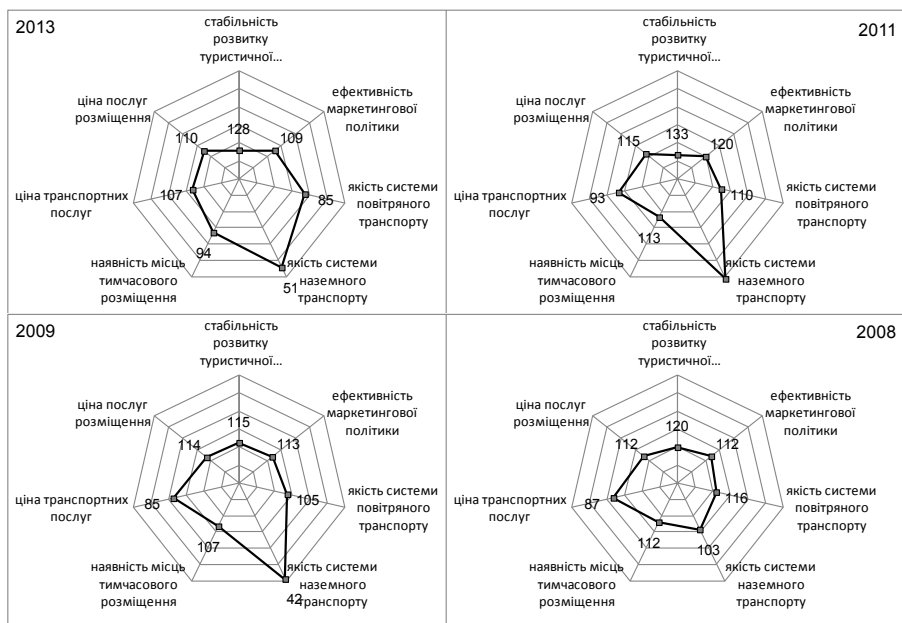

Рис. 2. Динаміка окремих показників конкурентоспроможності подорожей і туризму за експертною оцінкою Всесвітнього економічного форуму

Побудовано автором на основі [1]

Рисунок 2 демонструє, що наведені показники суб'єктів туристичної діяльності мали негативний вплив на загальний індекс конкурентоспроможності подорожей і туризму і лише якість системи наземного транспорту з 2009 р. є конкурентною перевагою вітчизняної туристичної індустрії на світовому ринку туристичних послуг. За рівнем ефективності маркетингової політики суб'єктів туристичної діяльності щодо залучення туристів Україна у 2011 році опинилася серед останніх 20 країн рейтингу, випередивши Лівію, Бангладеш, Пакистан, Камерун, Болівію, Кувейт. Цінову політику підприємств, що надають послуги тимчасового розміщення та транспортного обслуговування, міжнародні експерти з 2008 р. визнають одним з факторів, які суттєво стримують розвиток міжнародних та внутрішніх туристичних подорожей. Проте найбільшу занепокоєність викликають негативні характеристики стабільності розвитку туристичної сфери: у 2013 р. за цим показником Україна посіла 128 місце серед 140 країн, у попередньому – 133 місце зі 139 країн рейтингу. Таким чином, міжнародними експертними оцінками підтверджується висновок, що результати фінансово-господарської діяльності підприємств туристичного бізнесу не дозволяють формування базису сталого розвитку під-

приємницької діяльності у сфері туристичного обслуговування.

Таким чином, вплив несприятливих геополітичних факторів, які з особливою силою проявилися в Україні у 2013–2014 рр., відбувся на фоні структурних проблем ринку туристичних послуг, отже для подолання кризових явищ та набуття висхідних траєкторій соціально-економічного розвитку в сфері туризму важливим є не лише розв'язання протиріч на рівні держав та міждержавних організацій, але й на рівні суб'єктів туристичної діяльності, перед якими постають критичні завдання пошуку і реалізації прогресивних методів організації туристичного обслуговування внутрішніх туристів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Проблеми розвитку туризму і готельного господарства: регіональний аспект : монографія / за заг. ред. І.М. Писаревського ; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. – Х. : ХНАМГ, 2009. – 276 с.
2. Ринки туристичних послуг: стан і тенденції розвитку : монографія / за заг. ред. професора В.Г. Герасименка. – Одеса : Астропринт, 2013. – 304 с.
3. Сисоєва С.І. Механізми вдосконалення розвитку регіонального туризму України / С.І. Сисоєва // Теорія та практика державного управління. – 2014. – Вип. 3. – С. 148-153.
4. Ткаченко Т.І. Сталий розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу : монографія [Текст] / Т.І. Ткаченко. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2009. – 463 с.
5. Туризм в умовах глобалізації: особливості та перспективи розвитку [Текст] : монографія / за ред. М.О. Кизим, В.Є. Єрмаченко. – Х. : ІНЖЕК, 2012. – 472 с.
6. Туризмологія: концептуальні засади теорії туризму : монографія / В.К. Федорченко, В.С. Пазенок, О.А. Кручек та ін.. – К. : Вц «Академія», 2013. – 280 с.
7. Туристична діяльність в Україні : статистичний бюлетень [Текст]. – К. : Державна служба статистики України, 2013. – 272 с.
8. The Travel & Tourism Competitiveness Report 2013. – Geneva, World Economic Forum. – 2013. – 517 p.